

СЕРГІЮ ВАСИЛЬОВИЧУ КОМІСАРЕНКУ — 70!

9 липня 2013 р. виповнилося 70 років від дня народження видатного українського вченого в галузі біохімії та молекулярної імунології **Сергія Васильовича Комісаренка** — академіка Національної академії наук України та академіка Національної академії медичних наук України, академіка-секретаря Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України, директора Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України (1989–1992 та з 1998 дотепер), головного редактора наукового журналу «Biotechnologia Acta».

Народився С.В. Комісаренко в м. Уфа (Російська Федерація) в сім'ї відомого українського вченого-патофізіолога, згодом академіка, засновника і першого директора Інституту ендокринології та обміну речовин АН УРСР Василя Павловича Комісаренка, ім'ям якого названо цей Інститут. Мати — кандидат економічних наук, була дуже доброю, вірною і люблячою дружиною, зуміла створити в родині атмосферу, сприятливу для роботи свого чоловіка, з яким прожила разом у любові та злагоді понад 60 років. Батьки приділяли багато часу вихованню дітей, з раннього дитинства прищеплювали їм інтерес до знань та культурної спадщини, вчили, що потрібно багато й наполегливо трудитися, не нав'язували своїх поглядів, а пояснювали, що обирати життєвий шлях доведеться їм самим, і шлях цей довгий, на якому вони зустрінуть не тільки радощі, а й перешкоди, певні труднощі, які потрібно буде здолати. Частими гостями в їхній домівці були видатні особистості, вчені, відомі діячі науки і культури. Високоінтелектуальні бесіди поважних людей стосовно досягнень у різноманітних галузях науки і техніки, культури, політики, мистецтва безумовно вплинули на формування світогляду і подальший життєвий та професійний вибір дітей.

Старший брат став лікарем. Нині він — доктор медичних наук, член-кореспондент Національної академії медичних наук України, двічі лауреат Державної премії УРСР, лідер хірургічної ендокринології у країні.

А молодший, Сергій Васильович, якого, під впливом, за його словами, атмосфери «високої» медицини, що панувала в батьківському домі, цікавили механізми життєдіяльності живих істот, прислухався до поради батька і після закінчення школи вступив на лікувальний факультет Київського медичного інституту (нині Національний медичний університет імені О. О. Богомольця).

На третьому курсі, аби опанувати практичну медицину, майбутній учений протягом року працював ночами на Київській міській станції швидкої допомоги фельдшером. 1966 року закінчив із відзнакою Київський медичний інститут, 1969 року — аспірантуру Інституту біохімії АН УРСР, з яким пов'язано усе творче життя ювіляра. Саме тут він пройшов усі щаблі наукової кар'єри — від аспіранта, молодшого і старшого наукового співробітника, вченого секретаря, завідувача лабораторії, завідувача відділу до директора цього Інституту.

Уже з молодих років Сергій Васильович намагався одержати якомога більше знань у різних галузях науки. Одночасно з аспірантурою навчався на механіко-математичному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка й поглиблював свої знання з англійської і французької мов, ніби передчуваючи, що в подальшому житті вони стануть йому у великій пригоді.

Для істинного науковця обов'язковою умовою наукового зростання є тривале стажування у провідних науково-дослідницьких центрах світу. Окрім численних короткострокових закордонних наукових відряджень, С.В. Комісаренко працював в Інституті Пастера у Парижі (1974–1975 рр.) та в Нью-Йоркському протираковому центрі ім. Слоан Кеттерінг (1981 р.). Йому належить ідея встановлення від імені Академії наук УРСР пам'ятника Іллі Мечникову в Інституті Пастера в Парижі (1986 р.).

Наукові інтереси Сергія Васильовича охоплюють різні галузі науки. Це — біотехнологія та біохімія, молекулярна імунологія і фармакологія, медична та біоорганічна хімія, фізіологія і молекулярна біологія тощо.

С.В. Комісаренка заслужено вважають засновником молекулярної імунології в Україні. Головні напрями його наукової діяльності пов'язані з імунохімічним дослідженням антигенної структури протеїнів та пептидів. Першим у колишньому СРСР він розпочав вивчення імунохімічної структури пептидів і протеїнів, упровадив методи імуноензимології і проточної цитофлуориметрії та одним із перших увів у дослідження гібридомну техніку одержання моноклональних антитіл. Велику увагу приділяв вивченню біологічної дії фосфорорганічних комплексонів — бісфосфонатів. З використанням фосфонатів, цитотоксичних антибіотиків та антитіл (або їхніх фрагментів) проти мембранних антигенів було створено імуновекторні молекули для вибіркового лізису пухлинних клітин, встановлено антигенну структуру нейротоксину апаміну, цитохрому *c* та деяких інших протеїнів і пептидів, зокрема протеїнів системи зсідання крові, антигенів мікобактерій, збудників кашлюка й дифтерії. С.В. Комісаренко є засновником лабораторії імунохімії (1975), яку 1982 року перетворено на відділ молекулярної імунології Інституту біохімії АН УРСР. За результатами здійснених у відділі під керівництвом С.В. Комісаренка фундаментальних досліджень було створено сучасні діагностичні методи для моніторингу стану системи зсідання крові та оцінки небезпеки тромбоутворення, а також діагностичні набори для виявлення туберкульозу і дифтерії, визначено протипухлинну та імуномодулювальну активність метиленбісфосфонової кислоти, на основі якої створено препарат «Мєбіфон» для лікування пухлин передміхурової та молочної залози, який успішно пройшов клінічні випробування і впроваджений у практику онкологічних клінік України (випускає фармоб'єднання «ФАРМАК»). Запропоновано й терапевтичні чинники для запобігання тромбоутворенню. За ініціативою С.В. Комісаренка розроблена і вже готова до впровадження технологія отримання високоочищених і вірусобезпечених антигемофілійних препаратів із крові людини, створено унікальний препарат «Мєбівід» для лікування остеопорозу. Також тут уперше в Україні було створено бібліотеку рекомбінантних одноланцюгових антитіл людини (потужністю 10 млрд. антигенних специфічностей).

Важливим етапом у житті С.В. Комісаренка були дослідження, пов'язані з аналізом наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Під його керівництвом проведено унікальне обстеження людей, які працювали там після цієї катастрофи, і вже наприкінці 1986 року вперше було встановлено і доведено (всупереч офіційній думці, яка існувала в ті роки), що низькі дози радіації суттєво пригнічують систему природного імунітету, зокрема знижують кількість та активність природних клітин-кілерів, які відповідають за протипухлинний та противірусний імунітет у людини. Є підстави вважати, що зростання кількості онкологічних захворювань після аварії на Чорнобильській АЕС зумовлено не лише безпосереднім мутагенним впливом випромінювання, але й значною мірою саме імуносупресивною дією іонізуючого випромінювання. У цьому зв'язку С.В. Комісаренко вперше застосував термін «Чорнобильський СНІД». За роботи з екології, присвячені дослідженню Чорнобильської катастрофи, Рада Кінгстонського університету у Великій Британії обрала 1997 року С.В. Комісаренка почесним доктором свого університету.

Водночас із науковою роботою Сергій Васильович проводить також науково-організаційну та педагогічну діяльність, приділяючи велику увагу професійній підготовці молодих науковців. У 1978–1986 рр. він успішно керував республіканською міжвідомчою науковою програмою з імунології «Механізми імуностимуляції», був організатором республіканських шкіл з молекулярної імунології, упродовж багатьох років читав курс лекцій з імунохімії в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка та з молекулярної імунології — у Київському від-

---

діленні МФТІ. Зараз очолює Відділення «Біотехнологія» кафедри біохімії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Залишається лише дивуватися вмінню С.В. Комісаренка поєднувати професійну наукову роботу з державною і громадською діяльністю. 1990 року Верховна Рада УРСР обрала його заступником Голови Ради Міністрів УРСР. За час перебування на посаді заступника Прем'єр-міністра України з гуманітарних питань (до квітня 1992 року) С.В. Комісаренко брав активну участь у розробленні перших законів України з гуманітарних питань, зокрема про освіту, національні меншини, свободу совісті, пресу і засоби масової інформації, соціальне забезпечення тощо. Глибоко розуміючи серйозність ситуації з поширення ВІЛ/СНІДу в Україні, ініціював підготовку та прийняття Закону України про боротьбу зі СНІДом, створив та очолив урядову комісію боротьби зі СНІДом, організував Державний комітет боротьби із цієї патологією. Сергій Васильович був головою низки урядових комітетів і комісій, зокрема з відзначення трагедії у Бабиному Яру (1990–1991 рр.), із проведення Конгресу українців (1991–1992 рр.), з гуманітарної допомоги (1992 р.), урядової протиепідемічної комісії та ін.

Важливою віхою в діяльності С.В. Комісаренка була його робота на посаді першого Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії (із травня 1992 до квітня 1998 року). С.В. Комісаренко не лише максимально сприяв розвиткові двосторонніх українсько-британських стосунків, але й ініціював вступ України до директорату Європейського банку реконструкції та розвитку (1993 р.), до Міжнародної морської організації (1995 р.) та інших важливих міжнародних організацій, розташованих у Британії, заснував у Лондоні благодійний фонд допомоги постраждалим від аварії на Чорнобильській АЕС (1993 р.), а також Британо-Українську торговельну палату (1997 р.). Посол С.В. Комісаренко успішно лобював підтримку Британською делегацією прийняття України до Ради Європи, ратифікацію Британським парламентом Угоди про співробітництво між Україною та Європейським Союзом. Завдяки його активній діяльності як Посла Україна одержала у власність чотири будинки (три у Лондоні і один — в Единбурзі), чим було заощаджено декілька мільйонів фунтів стерлінгів. Назавжди залишиться у пам'яті громадян України той факт, що він домогся безкоштовної передачі Україні у 1995 році Британської Антарктичної станції «Фарадей» (зараз станція «Академік Вернадський»), відвідати яку Сергію Васильовичу пощастило тільки через 15 років. Діяльність Посла України у Британії високо оцінено в обох країнах. 1996 року С.В. Комісаренка було нагороджено відзнакою Президента України «За заслуги» III ступеня та номіновано кращим дипломатом року. У Британії у 1997 році його було обрано Почесним доктором двох університетів: за вагомі, саме наукові, досягнення — Почесним доктором Кінгстонського університету, а за дипломатичну діяльність — Почесним доктором Північно-Лондонського університету.

Після завершення дипломатичної місії та повернення до Києва у квітні 1998 року Сергія Васильовича було знову обрано директором Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, а у квітні 2004 року — членом Президії Національної академії наук України та академіком-секретарем Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України. Широкий є спектр його громадської діяльності: перший заступник Голови Української ради миру (1999), Президент Українського біохімічного товариства (1999), Президент Українського Інституту миру і демократії (2000), член Ради міжнародного журналу «Європа» (Польща), Голова Наглядової ради Міжнародного фонду Національної пам'яті України (2007), Почесний член та член Ради директорів Британо-Української торговельної палати, Президент благодійної організації інвалідів «Спеціальна Олімпіада України» (2002). Пропозиція очолити Спеціальну Олімпіаду України виявилася повною несподіванкою для академіка. Цей рух було засновано родиною Президента США Дж. Ф. Кеннеді з метою підтримки і соціальної адаптації людей з проблемами розумового розвитку. І знову Сергій Васильович проявив себе як чуйна, порядна людина, адже прийти на допомогу кожному, хто потребує його підтримки та доброго слова, то є для нього справою честі.

Останнім часом учений здійснює наукове керівництво дослідженнями, пов'язаними з проблемами біологічних загроз для людства і, зокрема, обґрунтуванням шляхів зменшення їх в Україні. Він організував низку міжнародних конференцій і семінарів із проблем біобезпеки і біозахисту, а з 2005 року очолює делегацію України на зустрічах експертів держав-учасниць Конвенції із заборони біологічної і токсичної зброї. Указами Президента України у вересні 2007 року і червні 2009 року С.В. Комісаренка призначено Головою Комісії з біобезпеки та біологічного захисту при Раді Національної безпеки і оборони України. Зараз С.В. Комісаренко фактично є головним експертом із питань біобезпеки в Україні.

Сергій Васильович передбачив важливу роль Парнасівських конференцій з проблем біохімії як шляху до встановлення широкомасштабних контактів українських учених-біохіміків з ученими Європи, а далі — з ученими США та інших високорозвинених країн світу.

С.В. Комісаренко започаткував видання в Україні нового наукового журналу «Біотехнологія» (зараз «Biotechnologia Acta»), який сприяє активізації розвитку цього розділу біологічної науки в нашій країні. Він є також головним редактором «Українського біохімічного журналу», членом редколегій міжнародного журналу «Європа» (Польща) та журналу з імунофармакології (Італія), членом Ради Міжнародного союзу біохіміків і молекулярних біологів (IUBMB), Федерації європейських біохімічних товариств (FEBS) і Міжнародного товариства імунофармакологів (США).

Важко перелічити всі титули і відзнаки С.В. Комісаренка. Він — академік Національної академії наук України та академік Національної академії медичних наук України, а також член Президії цих академій, лауреат Державної премії України (1979 р.) і премій НАН України імені О. В. Палладіна (2003 р.) та імені І. І. Мечникова (2011 р.). Удостоєний Почесних відзнак Президента України: орденів «За заслуги» III ступеня (1996 р.), II ступеня (1998 р.) і I ступеня (2013 р.), ордена князя Ярослава Мудрого V ступеня (2005 р.), Почесної Грамоти Верховної Ради України (2003 р.), а також ордена «Дружба» Китайської Народної Республіки (2012 р.); має почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України» (2008 р.).

С.В. Комісаренко — почесний член Польського біохімічного товариства (2011 р.). Має дипломатичний ранг Надзвичайного і Повноважного Посла України (1992 р.).

З нагоди ювілею ми, співробітники Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, з радістю відзначаємо, що маємо щастя працювати з такою Людиною, яка випромінює доброту, невичерпний ентузіазм, творчу активність, яскраву наукову ерудицію, виявляє наполегливість у досягненні поставленої мети і, водночас, є глибоко порядним, скромним, уважним і толерантним до наукового та іншого інакомислення. До цього слід додати іскристий гумор, такт, уміння вислухати й зрозуміти проблеми кожного працівника.

Можна тільки дивуватися, як за такого щільного графіка роботи Сергію Васильовичу вдається віднаходити час, що залишається від наукової діяльності, адміністративних та громадських обов'язків, для сім'ї, занять спортом, насолоджуватися звуками музики, милуватися живописом, спілкуватися з друзями...

Вельмишановний і дорогий наш Сергію Васильовичу!

Редакційна рада, редакційна колегія та редакція журналу «Biotechnologia Acta» щиро вітають Вас, дорога наша Людино, з ювілеєм. Бажаємо міцного здоров'я, невичерпної енергії, довгих, плідних років життя, сповнених добрими справами і вагомими творчими здобутками, наснаги, радості від звершеного, талановитих учнів і нових успіхів в ім'я розвитку вітчизняної науки на благо усього людства!

Бажаємо жити у силі й здоров'ї ще многії літа!

Щасливої долі!